

Milica Seljački

LIBRO OD MNOZIJEH RAZLOGA (Mirko Kovač: *Grad u zrcalu*, Samizdat B92, Beograd, 2008)

S vremena na vreme ukaže se potreba da se svedu računi, da se sagleda učinak i saberu uspesi i promašaji, zadovoljstva i razočaranja. Neke sabirke namerno izbegavamo, ali se oni uporno nameću u tim povremenim bilansima i popisima uspomena. *Higijena nesećanja vida*, ali s nekim se demonima prošlosti, ma kako im se nerado vraćali, treba suočiti da bi nas ostavili na miru i da bi se moglo poći dalje u životu, ili ka smrti, svejedno. Stoga je najnovija knjiga Mirka Kovača *Grad u zrcalu*, zaista za pisca libro od mnozijeh razloga, ličnih, porodičnih, umetničkih.

Pitko, autobiografski obojeno pripovedanje Kovač organizuje u šezdeset i pet celina, kratkih efektnih sekvenci, isečaka iz prošlosti koji su u izvesnom smislu obeležili spoznavanje sveta, života i smrti, sopstvenih korena i odrastanje pripovedača. Stanovište onoga koji priča istoriju svoje porodice i sopstvena sećanja na zavičaj ne može se bez ozbiljnih rezervi izjednačiti s pozicijom pisca, majstora koji poznaje granice stvarnosti i fikcije i vesno se njima poigrava, zavodi čitaoca namernim sličnostima, detaljima koji neodoljivo podsećaju na njegov životopis. Ipak, Kovač piše roman, prelama činjenice kroz prizmu književnog žanra, mada tu i tamo u tkivu naracije probljesnu aluzije na njegovo prezime, poreklo, stvaralaštvo i reakcije koje su njegova dela izazivala. Time se rubovi realnog i literarnog zamagljuju i rastaču, a mogućna stvarnosna osnova poziva na plovidbu čunkom po vešto otkanoj potki romana.

Narator u Kovačevoj knjizi takođe je književnik koji čas pripoveda rekonstruisana sećanja iz pozicije prvog lica, čas zauzimajući stanovište sveznajućeg pripovedača. Povremeno se čak i direktno obraća čitaocima lucidnim komentarima, refleksijama o sopstvenim spisateljskim nedoumicama, razmišljanjima o opštijim pitanjima. Time se, s jedne strane, hvata kopča s vanliterarnim činjenicama, sa životnim kontekstom pisca i/ili čitalaca, ali se u isti mah i ispituje fleksibilnost literarnih postupaka, sam proces književnog pripovedanja se razotkriva i pisac nam očigledno predočava svoje male zanatske trikove. Uprkos tome, čarolijom jasne i jednostavne naracije, uz obilje skladno uklopljenih funkcionalnih digresija, uranjamo u Kovačevu prozu bez suvišnog balasta teorijskih razmatranja poetičkih elemenata njegovog dela.

Nema u *Gradu u zrcalu* ni glomaznih ideoloških bukagija koje bi ga opterećivale društveno-političkom dimenzijom, mada se trunje ideologije ne može izbeći u pričama s hronotopom kakav je u ovom Kovačevom romanu. Vraćajući se kroz porodičnu istoriju na kraj 19. i početak 20. stoleća, pripovedač se u sećanjima posebno zadržava na periodu posle Drugog svetskog rata, koji su na našim prostorima obeležila politička i ideološka previranja. Potresi društva i države prelamaju se kroz sudbine pojedinaca, junaka ove povesti, likove rodbine, poznanika i sunarodnika pripovedača, ponekad samo minu kao odraz u ogledalu, a ponekad ih suštinski potresaju, čak i slamaju.

Kovač svoje junake smešta u zaleđe nadomak Dubrovnika, koji za pripovedača ima značaj privlačne tajne, seli ih u Trebinje, potom u Nikšić, ali se njihova odiseja proteže i šire našim prostorima. Upravo ova odrednica je najprimerenija za Kovača kao pisca koji ne podleže nacionalnim određenjima i svrstavanjima, koji je čovek „naših prostora“, svačiji i ničiji, samo svoj i iznad svih podela i svojatanja. Svi izrazitiji likovi ove porodične sage, snažnije i svesnije individue teže da se otrgnu korenima koji ih vežu istorijom, predanjima, nacionalnim i konfesionalnim mitovima, da se otisnu u svet gde ih poreklo neće određivati i sputavati, gde ih sredina neće okivati u kolektivno nasleđe i gde će moći da se iskažu i dokažu ili utope u tuđinstvo prema kojem nemaju nikakvih obaveza, ni moralnih niti emocionalnih. Tako neki od njih izmišljaju, „popravljaju“ svoje poreklo, neki se potpuno otuđuju, a neki dugo bezuspešno pokušavaju da se rastave od svoje porodične i nacionalne prošlosti, da prekinu stare veze, prebole i nadržstu sve nasleđene poglede na svet, te zablude i predrasude koje ih prate („Katkad pomislim da je to neka naša karakterna crta i da nam je to u krvi. Nije li i moj otac danomice bježao od sebe sama, ako ništa drugo, onda u zemlju alkohola? Možda je svatko od njih mislio da mu je Bog nepravedno dodijelio taj zemaljski kutak kao mjesto rođenja, taj jezik i tu kulturu, pa su željeli svojom voljom nepravdu ispraviti.“). Zavičaj, sa specifičnim odnosima među ljudima, unutar porodice, sa čvrstim moralnim nazorima i ostacima arhaičnih običaja, prepun je protivrečnosti za detinju svest pripovedača koji kao aktivni učesnik ili kao posmatrač pamti i uklapa slagalicu porodičnog stabla i opštih prilika koje su pratile njegov rast i grananje. On takođe ima potrebu da ode, da se iskoreni („Što će biti sa mnom? Jesam li ja sve vlakove propustio? Je li kasno dizati sidro?“), i upravo u pripovedanju i pisanju o zavičaju vidi način da se od njega oprosti i oslobodi.

Okosnicu Kovačevog romana čini porodična hronika rekonstruisana na osnovu priča i sećanja, bez obzira na njihovu nepouzdanost i nepostojanost. Uz isticanje bitnih događaja narator oslikava i najmarkantnije ličnosti svoga „plemena“ i neprestano ispituje sopstveni odnos prema njima i genetskom nasleđu koje ga vezuje za njih, uprkos težnji da im se otrgne. Porodični odnosi neprestano osciluju od ljubavi i blagosti do skoro divlje surovosti koju propisuje nepisani kodeks ponašanja gorštačke zajednice, što ni samom pripovedaču nije strano i ne može se uvek tome odupreti, mada mu se ta zaostavština ne mili i trudi se da je utuli. U porodičnoj galeriji, među osobenjacija, rugobama, izuzetnima, zloćama i plemenitima, kriju se klice osobina, postupaka, interesovanja i naklonosti potomaka. („Ali ja se pitam nasljeđujemo li mi i neke snove svojih predaka i svojih bližnjih? Sanjam li i ja isti san što ga je sanjao moj otac?“). U toj nedoumici nastaje *obiteljski nokturno* kao oproštaj od prošlosti, pređašnjih dela i dana, dragih i manje dragih rođaka i ljudi koji su uticali na odrastanje i život pisca/pripovedača. U okruženju u koje se nikada u potpunosti ne uklapa, sanjalaštvo i senzibilitet dečaka najbolje razume i podržava učiteljica, osećajna, ali i čvrsta žena, koja se smelo suprotstavlja zaostalosti sredine i teškoj bolesti. S njom pripovedač ima naročit savez, blizak prijateljski odnos uz izvesne erotske impulse koji se javljaju u tom uzrastu, a nežno sećanje na učiteljicu neće ga napuštati ni u odrasloj dobi.

Ključna figura tog grupnog portreta naratorovih uspomena jeste njegov otac, boem i pijanica, na momente brižan i blag, a ponekad hladan i osoran. Nakon stalnih mimoilaženja, sin konačno uspostavlja bliskost s ocem tek pri poslednjem susretu u sanatorijumu.

Tu, mada je „čak i za sveću kasno“, prepoznaje dvostruki dvojnički odnos, s jedne strane prema dečaku koji provodi vreme s njegovim ocem i živi njegovu nedoživljeno detinjstvo, a s druge strane se identifikuje s očevim duhovnim i moralnim stavovima i njegovim filozofskim pogledom na život i smrt.

Iako se trudi da svoja sećanja ispriča realno i trezveno, Kovačev narator ponekad ostaje zatečen čudnim spletom okolnosti, iznenađen zagonetnošću neke ličnosti ili fasciniran mističnim trenucima i neobjašnjivim pojavama. Otuda u pretežno realističkom pripovedanju, protkanom nužno digresivnim (jer je „pripovijedanje bez digresija sporo i dosadno“) opisima mesta, likova ili situacija, prosinu metafore koje se tu i tamo razbokore u alegorijske slike i izdižu u ravan simbolike. Najuspeliji je mozaički prikaz Dubrovnika iz vizure dečaka iz zaleđa, a potraga za ocem pretvara se u živopisnu i uzbudljivu avanturu, lutanje i otkrivanje veličanstvenog grada. Dečak je zadivljen živošću luke, ushićen pred raskoši kulture i umetnosti grada koji mu nudi iskušenja i oduševljenja. Sva dubrovačka čarolija sabrala se u zamamnoj viziji prelepe neveste koja mami i sjajem i strahom, da bi se pri skoku sa stene u more skamenila u dečakovom pamćenju u vidu ptice, čime se naslućena tragedija pretapa u estetsko-erotsku fantaziju.

Arhaizmi i lokalizmi, posebno leksika dubrovačkog govora osvežavaju jezik romana i daju mu izvesnu privlačnu notu egzotike, a ne izostaju ni lucidna zapažanja i mudre izreke s patinom iskustava mnogih generacija. U romanu se zaista, kako i sam pisac veli, ogledaju prethodna Kovačeva dela, a posebno je zanimljiv odraz njegovog stvaralaštva vezanog za film, jer je vizuelni utisak veoma upečatljiv, i mnoge su slike i scene poput filmskih kadrova. Najnapetije situacije utisnute su u dramsku, dijalošku formu, mada direktni upravni govor ima neveliki udeo u narativnom toku. Kovač vešto balansira na skliskoj ivici patetike, bilo da dočarava gorčinu ili ushićenje, začinjavajući ispovest naratora škakljivom erotikom, humorom ili ciničnim opaskama.

Naslovna slika, odraz grada u ogledalu tren pre zalaska sunca i nestanka lelujave vizije, ima snažno simboličko značenje. Ogledalo je moćan magijski predmet, granica svetova, „golema zbirka zatočenih odraza“, koji su u stvari obrnuti svetovi, iluzija, obmana, privid stvarnosti, nešto neuhvatljivo i nepostojano, jedina mogućnost udvajanja u stvarnosti, budući da je to inače „ostavljeno za snove, čaroliju i književnost“. Za pripovedača Dubrovnik, grad u zrcalu, jeste nedosanjani san, čarobno iskustvo, gotovo mitsko mesto za koje ga vežu duboki utisci i živa sećanja, ali i osećaj neostvarene čežnje. Stoga je grad u zrcalu, ta slika i čitav roman, u izvesnom smislu, i za samog autora odblesak sećanja, a pripovedanje lek od sećanja i lek za sećanje. To je način da evokacijom uspomena na prošlost i zavičaj konačno (ukoliko ta kategorija uopšte postoji) raskine sve veze sa njima, jer nečega se moramo prisetiti da bismo mogli da zaboravimo. A razloga za oboje, i za sećanje i za zaborav, ima mnogo.